

Mall Hiemäe

Väike

loomaraamat
rahvapärimusest

Pühendan selle raamatu
kõigile loodusruviliistelele.

Mall Hiimäe

Väike
loomaraamat
rahvapärimusest

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2021

Koostanud ja toimetanud Mall Hiimäe

Illustratsioonid: Mari Hiimäe

Korrektuur: Kadri Tamm

Küljendus ja kujundus: Pille Niin

Tehniline abi: Tuuli Otsus, Risto Järv

Avaldatud pärimustekstid on Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudest.

Raamatusarja ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud Eesti Kirjandusmuuseumi baasrahastusprojekt EKM 8-2/20/2, Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus) ning Eesti Kultuurkapital.

2. trükk

Autoriõigus: Mall Hiimäe; Eesti Kirjandusmuuseum

ISBN 978-9916-659-12-0

Trükk: Greif

Sisukord

Eessõna	7
Sissejuhatus	9
Ahm	23
Hiir	30
Hirv	39
Hunt	43
Hüljes	67
Ilves	78
Jänes	84
Karihiir	99
Karu	103
Kobras	124
Kährikkoer	129
Lendorav	134
Metskits	138
Metssiga	143
Mutt	151
Mäger	156
Mügri	162
Naarits	165
Nahkhiir	169
Nirk	176

Nugis	185
Orav	189
Pöder	195
Rebane	205
Rott	216
Saarmas	226
Siil	229
Šaakal	238
Tuhkur	242
Vaal	246
Loomaloend	250
Eesti kihelkonnad	251
Kirjandus	252

Eessõna

Käesoleva väljaande eesmärgiks on tutvustada Eesti imetajate faunat vastavuses loodususkumuste, tähelepanekute ja arvamustega liikide välimusest, iseloomust, käitumisviisist ja omadustest. Pooleteistsaja aasta jooksul meie folkloorihoidlatesse talletatu põhjal on võimalik jälgida, kuidas isiklikult kogetu ja põlvest põlve edasi kantu põimub Euroopa jt rahvaste kultuuripildist pärit arusaamadega, samuti selgitada, mis on neis püsiv ja mis muutunud või unustusse jäänud.

Ülesehituselt on tegemist samalaadse trükisega nagu “Väike linnuraamat rahvapärimusest” (Hiimäe 2020 (2016)). Sedapuhku said valimisse võetud 30 looduskeskkonna imetajaliiki (või suuremat üksust) tähestikulises järjekorras, tavaliste ja hästituntute kõrval mõnedki vähetuntud, haruldased loomad või alles hiljuti meie maale ilmunud uustulnukad. Rahvapärimuse loomtegelaste etteotsa kuuluvad meie maastike suurkiskjad hunt, karu ja rebane, populaarsusel järgmisse ringi jäävad hall- ja valgejänes ning põder. Mitmed liigid, nagu kärp, nirk, nahkhiired, orav, siil on populaarsed neile rahvausus omistatud rolli poolest. Liikide eristamisega on raskusi eriti hiirte ja väiksemate kärplaste puhul, ka võidakse ühte ja sama nimetust kasutada eri liikide kohta; lausa teadmata ja tundmata on nahkhiirte liigikuuluvus.

Et selgust saada, kuidas on teadmistega loomariigi esin-
dajatest nüüdisajal, kuipalju meie teadmisi mõjustavad eel-
käijate kujutelmad ja kuipalju isiklikult kogetu, millised on
muutused suhtumises, selleks koostasin Eesti Rahvaluule
Arhiivi kaastöölisele ja teistele asjastuhvitatutele küsitlus-
kava. Tänuväärt informatsiooni saabus ligi 30 isikult.
Otsesõnu ja kaude tulevad esile poolt- ja vastu-arvamused,
sümpaatiad ning antipaatiad. Nagu eeldada võis, jäi napiks
arvamustest Eesti faunasse ilmunud uute liikide puhul
(punahirv, šaakal). Olen aastaid rahvaluulekogumise ekspe-
ditsioonidel Eestimaa eri piirkondades vestelnud tegevusala
poolest loodusega seotud inimeste – vanema põlve metsa-
valvetöötajate, jahimeeste, metsatalude elanikega, kellele
metsaelu jälgimine kuulub üksiti harrastuste hulka. Neil-
samadel motiividel, loodushuvilisena, olen palju käinud
metsloomaradu pidi peamiselt Alutaguse metsades.

Loomapärimuse folkoorse olemuse iseloomustus leidub
sissejuhatuses, tekstideosa igale peatükile eelneb eraldi kom-
mentaar. Raamatusse tekste valides panin rõhku usundilise
maailmapildi esindatusele, tekke- ja seletusmuistenditele,
samuti eelistasin traditsioonilisi pajatusi ning kogemus-
lugusid. Paljukordselt trükis avaldatud loomamuinasjutud
ning inimese üleolekut rõhutavad jahimehejutud on ruumi
kokkuhoiu huvides tagaplaanil. Register raamatu lõpul
hõlmab kirjakohti kõikide loomade kohta. Illustreerimisel
on püütud tabada looma tegelikku olekut ja stiliseerimisest
hoiduda.

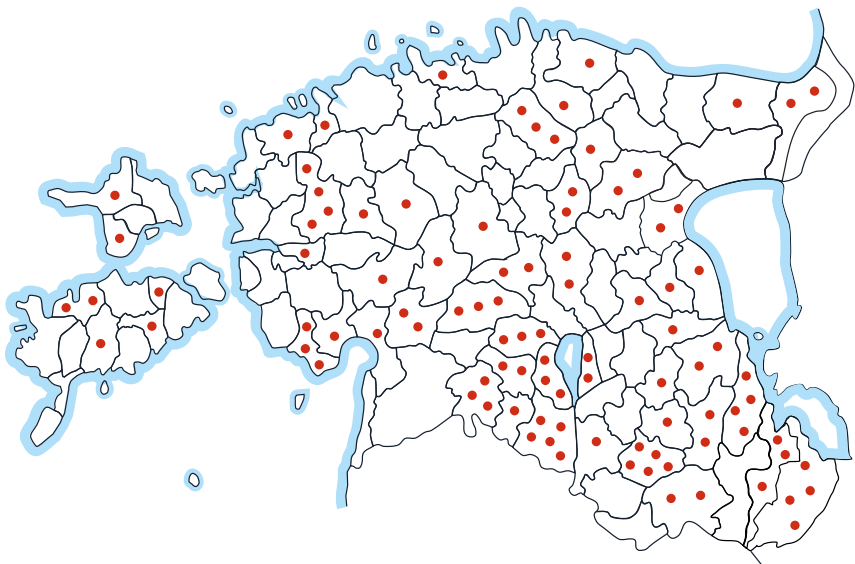
Mall Hiimäe

Sissejuhatus

Meie rahvapärinus rohkem või vähem tuntud imetajaliikide kohta on püsiv ja ühtlasi muutlik nii ajas kui ruumis, olles saanud mõjustusi antiikmütoloogiast, piiblist ja teiste rahvaste folkloorist. Lapsepõlves tehakse tutvust loomamuinasjuttude tüüpkarakteritega, noorukieas tavatsetakse kuulata ja jutustada loomtegelastega anekdoote. Loomariigi esindajatel on oma koht vanasõnades, kõnekäändudes ja mõistatustes. Tänapäeval on seosed rahvausundiga (nt tekke- ja seletusjutud) meie tavateadmistest kadumas, regilaulude loomtegelastele on kohta veel lasterepertuaaris, hõlpsale saagile keskenduvad jahimehejutud jäid meist 20. sajandisse. Mõnestki elukast on arvamused muutunud ja muutuvad veelgi: hunt on hakanud meeldima, orav on armas, kährikkoer on vastik, kobras tüütu.

Räägime loomast, mõtleme inimest. Näiteid loomavõrdluste kasutamisest leidub meie kõnepruugis küllaga: magab kui karu; nagu orav rattas; kaval kui rebane; nagu rott viljasalves. Esile tuuakse mingi liigiomane joon, mis tundub hästi sobivat iseloomustama kedagi inimeste seast. Juhtub ka nii, et võtame hoopis mõne inimloomusele omase joone ning omistame loomaliigile, vaevumata mõtlema, et võrdluspilt jääb ühekülgne (Krikmann 1999).

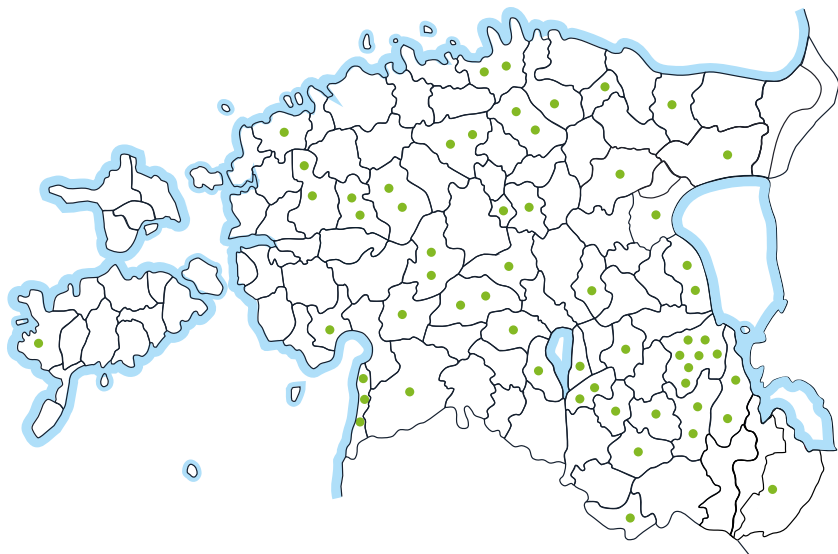

**Muinasjutu “Kartlikum kui jänes” (ATU 70) leviku-
kaart.**

Folklorist Arvo Krikmann (2004: 108–113) on ühte oma uuri-
musse paigutanud kommentaari pealkirjaga “Fraseologismi
ja metafoori suhetest: ekskurss argade jäneste juurde”. Arut-
luses, miks ikkagi on kombeks inimlikest asjust loomtermi-
nites rääkida, on näiteobjektiks jänes: “Rahvaretoorikas on
paljudes keeltes, sh ka eesti keeles, levinud tava esitada argust
ja pagemist *jänese* kujundi kaudu. Arguse omistamine jäne-
sele näib seejuures üsna loomulik, igatahes “ökoloogiliselt
põhjendatum” kui paljude muude iseloomujoonte omista-
mine paljudele muudele loomadele – sellest võib osalt tule-
neda ka jänest ja argust seostavate kujundite “hea minek”.
Toodud on näiteid: *jookseb nagu jänes*; *arg nagu jänes*; *jänese
süda sees*; *puges jänese nahka*; *jänes püksis*; *jänesenahk põues*;

jänesepüksid jalas (samas: 109–110). Krikmann esitab küsimuse: kui tegemist on ara inimese ja jänese võrdluspildiga, siis milleks on vaja veel kehaosade ja rõivaste tulevärki? – Eks ikka selleks, et see lisab meie väljendusviisile ilmekust ja piltlikkust. Sama võib öelda algriimikasutuse kohta, nt: “Noorel ikka nugise silmad, vanal varese silmad” (noor näeb hästi, vana halvasti).

Nähtuse nimeks on antropomorfism. Meile on iseenda omaduste ülekandmine eluslooduse objektidele nii igi-omane, et ega me seda ise märkagi. Loomad käituvad nagu inimesed, mõtlevad, arutlevad, räägivad inimkeeli, laulavad, tantsivad, tülitsevad ja lepivad, lähevad üksteisele külla,

“Hunt ajab saba lambalauta”.

jooksevad võidu, ehitavad maju, ristivad lapsi, käivad kosjas, peavad peesid (vrd Kippar 1976; 1997). Kauges minevikus ju usutigi nii olevat. Antropomorfiseerimine on loomamuinasjuttude (ja ka üldse loomajuttude) olemuslik tunnus, hästi mõistetav lastele. Nii nagu rahvajutukangelased meile lapsepõlvest meelde jäävad, jääb meie täiskasvanuea looduskirjeldusse jälg folklooriomasest piltlikust ütlemisviisist. Jahimees ütleb, et rebane “heegeldab” (jätab lumele ühtlase jäljerea), metskits “näitab peeglit” (põgeneb), kährik “teeb” enda surnuks. Hundil olevat ühe inimese ramm, aga üheksa inimese mõistus. Ajab saba lauta, et lambaid hirmutada, lööb lammast viies teda oma sabaga takka ja lõketki kustutab sabaga vett pritsides.

Loomamuinasjuttude tegelaskujud. Teadagi, et loomamuinasjuttude rebane on kaval ja õel, hunt tema kohtlane paariline, karu tugev, ent rumal. Et rebane kõige populaarsemaks tegelaseks sai, sellele aitasid kaasa 19. sajandi trükised. Saksa rahvaluuleteadlase Jakob Grimmi 1834. a ilmunud rebaseaamatus “Reinhart Fuchs” leidub ka kuus eesti rebasejutuvarianti. F. R. Kreutzwaldi jutustus “Reinuwadder Rebane” ilmus 1850. a (vrd Kreutzwald 1953). Eesti loomamuinasjuttude tüübikataloogi koostanud Pille Kippari andmeil on jututegelaste pingerida järgmine: rebane on tegelaseks 110, hunt 108, karu 83 ja jänes 38 jututüübis, hiir 16, siil 8, orav 5, rott 5, põder 3, nahkhiir 2 jututüübis. Kärp, mäger, metssiga ja valaskala on igauks ühes jututüübis tegelaseks (Kippar 1989: 155–157). Tegelaste kuuluvus konkreetseesse süžeesse või motiivi pole siiski muutumatu. Autor kirjutab: “Muust piirkonnast, teistsuguse levikuareaaliga algsed loomtegelased asendatakse jutu vastuvõtmisel oma kodumaiste, lähedaste loomadega. Nii pole eesti repertuaari

üheski loomamuinasjutus šaakalit” (samas: 149). Küllap sobis Eestimaal vana haiget lõvi külastama panna pugetaliku šaakali asemel kodumaine rebane.

Muinasjutuloomi kujutatakse illustatsioonideski natuuriga võrreldes veidi “nihkes”: rebane sale ja hästi terava ninaga, pika koheva sabaga, rebukarva kuuega, hunt vesihall, pika karvaga ja suurte lõugadega, karu tumepruuni kasukaga, kehahoid püstine.

Jahimehejutud kui rahvajutuliiik. Rahvusvahelises juturaatoloogis (ATU) on rühm jahimehejutte erakordsest saagiõnnest liigitatud valetamisnaljandite alla. Sellised on Euroopa maades ja laiemaltki tuntud Münchhauseni lugudena. Karl Friedrich Hieronymus Münchhausenist, osavast jahimehest ja luiskelugude vestjast sai valetaja võrdkuju juba tema eluajal (1720–1797) ning tema enda loominguks on peetud muidki jahi- ja kalameeste kiidulugusid (Kalmre 2008: 78–79). Nende aegade absurdimaiguliste juttude populaarsus ei jäänud igaveseks püsima, esimeses isikus jutustata-vates põnevates fantaasiasünnitistes tajuti pigem kelkimist. “Uus elu” anti neile järgmiselt: “Hea jutustaja, kes valetamisnaljandeid tunneb, ei tarvitsegi püüda neid täpselt edasi anda, pealegi kui jutud ise ahvatlevad jutustajat end suurema ilmekuse huvides konkreetsete isikute, sündmuste ja olustikuga seostama. Nõnda siis esitab jutustaja loo, mis põhineb mingil kuulajatelegi tuttavatel sündmusel ja äkki põimib sellesse rahvusvaheliselt tuntud jutusüžee või motiivi... Näeme kahte tüüpi juttude lähenemist. Nendele lugudele, mis põhinevad konkreetsetel faktidel, lisavad jutustajad tubli annuse liialdust, et jutt ilusam saaks; teisi jutte aga, mis põhinevad väljamõeldisel, seostavad nad konkreetsete isikute, paikade,

sündmuste ja oludega, et juttu huvitavamaks muuta.”
(Proodel 1969: 24; tekstinäiteid vt 92 jj).

Loomad regilaulus. Oleme kütikultuurist nii ammu välja kasvanud, et tuleb imestada selle üle, kuidas mõned lauluarendused jahipidamisest on siiski suutnud rahvaluulekogumise sajanditesse püsida. Laule on eri liikidestki, tegelasteks nt hunt, põder, jänes, hüljes, hiir, rott (vt ERIA I 1, 1969: 235–247; ERIA II 1, 1970: 214–218). Mis kõigepealt silma paistab, on looma- ja linnuriigi esindajate nimetamine, kusjuures parallelismirühmades kujunevad lausa loendid. Sageli määrab sõnavaliku algriim. Põlatud laulik sõnab pilkajaile:

Ärge mind, naritsad, naerge,
ärge, hiired, itsitage!
Ma pole naritsa naerda
ega hiire itsitada
ega kiisa kikitada [---]. (Väike-Maarja, 1890)

Laulutüübis “Põlatud laps” lubab kurvameelne laulik:

Ma läen mutiks mätta’ae,
siiliks soosambelale,
konnaks küla kaevudele,
hiireks heinakuare alla.
Mutt toob mulle musta põlle,
hiir ju toob ilusa põlle,
konn toob kullakarvalise,
siil toob siidiviirulise. (Kadrina, 1896)

Hea kütt saab naiselt kiita, sest toob koju suure saagi.

Minu mees oli metsakütta,
suure kuuse kummardaja.

Ei tule tuoreta kojuje,
istu ei maha ilvekseta,
järile jänispojata.
See toob põtra põllu päälta,
karu kaeraaunadelta. (Viru-Nigula, 1878)

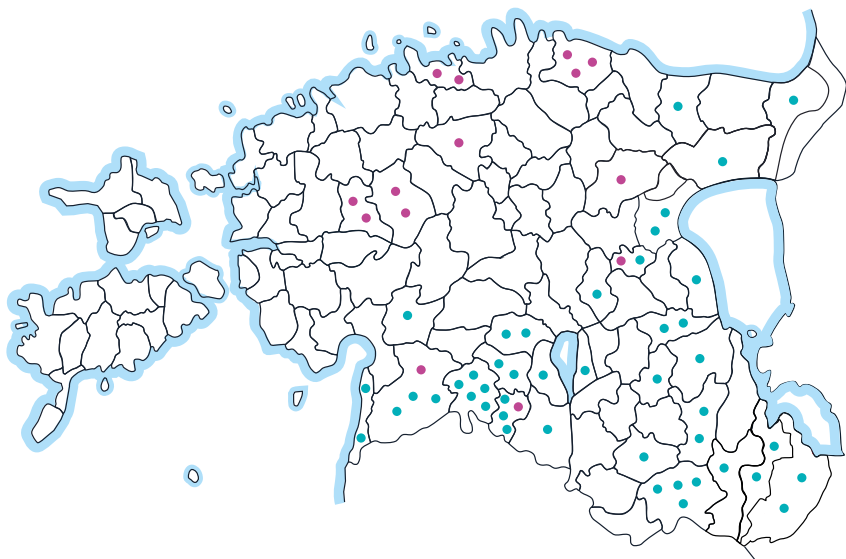
Kahte kõige suuremat saaklooma – karu ja põtra – mainitakse sageli koos. Põder kuulub regilaulus millegipärast põllukahjustajate hulka. Parallelimirühma loomaloendisse võib sattuda vilja sööma selliseidki loomaliike, kellel põllule asja pole. Ons siin tegemist pelgalt regivärsiomase vormitaotlusega või tahab küti staatusest loobunud põllumees hoopis oma üleolekut kuulutada?

[---] Sis näi karu kaarastagi,
põtra põlluviil lätstegi,
nugist nurme keske'elta,
ilvesse ma heinamaalta.
Võti pihu pika vitsa,
kandilise kaseladva,
sis lei hundil huule pääle,
karul kaalaluu pääle,
ilveselle ihu pääle.
Hunt läits metsa ulve'enna,
karu perrä karjuenna,
nugis nukki hoide'enna,
ilves mõtsa ike'enna. (Karksi, 1892)

Küttimisnorm oli mõisa metsavahil lepinguga määratud, tema ülesandeks oli ka härrasrahva ühisjahtide korralduslik pool. Jänes, kõige tavalisem jahiloom, on tegelaseks laulus “Jänese õhkamine”, tuntud algussõnadega “Oh mina vaene valge jänes,/ kevadine kerge jänes”.

Pärimuslik looduskalender paneb paika kõige olulisemate loomade elurütmid enamasti vanasõnalisel vormis. Olulisuse määrajaks tundub olevat liigi tähtsus seoses põhielatusalaga – kajastus kütikultuurist ning agraarmajandusest (vt ka Hiiemäe 2005: 85–87).

Tähelepanu äratav karu talveune alguse, kestuse ja lõpu määramine. Talvekoopasse jäämise ajaks on peetud mardipäeva (10. nov.) – fenoloogilise talve algustähist. Kujundlik ütlus “karu keerab külge küünlapäeval” (2. veebr.) osutab talveperioodi keskmeele, mil tuli üle vaadata nii kariloomade kui inimeste toiduvaru. Eestimaa põhjaosas on talve poolitajaks enam öeldud tönispäeva (17. jaan.), kuna skandiinaaviamõjulises kultuuriareaalis oli muistsetel aegadel

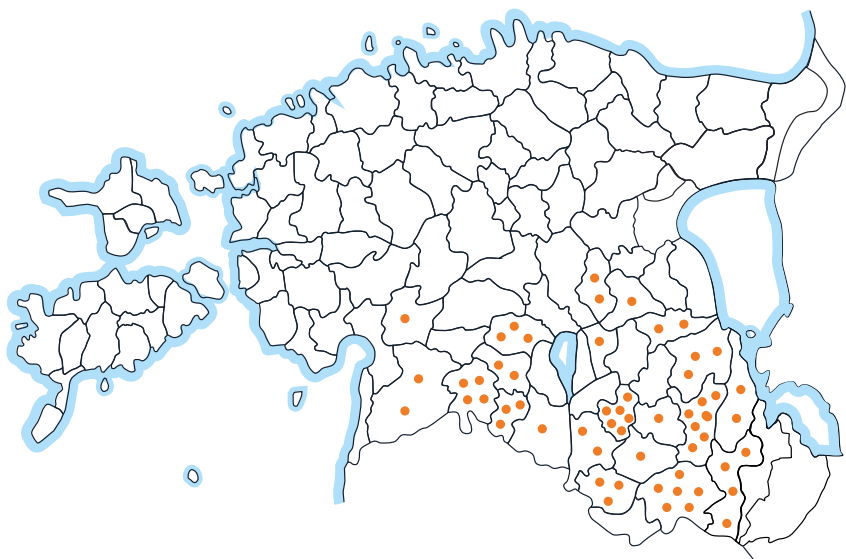

“Karu pöörab külge” Põhja-Eestis tönispäeval,
Lõuna-Eestis küünlapäeval.

talvekeskmeks taliharjapäev (14. jaan.) ning võrdluspilt karu küljepööramisest kohasem. Umbes kümnendikus arhiiveeritud vanasõnatekstidest pakutakse küljepööramiseks madisepäeva (24. veebr.) küllap põhjusel, et seda päeva peeti putukate, matikate, ka madude talveunest ärkamise päevaks. Teine kümnendik tekstide koguarvust kuulutab Vastseliina, Rõuge ja Hargla kihelkonnas vastu Läti piiri, et karu käänab end käädrapäeval (gertrudipäev, 17. märts) kápuli. Talvepesast väljatuleku ajaks on paastumaarjapäev (25. märts), rahvafenoloogias kevade alguse tärmin.

Huntide jooksuaja mõõduks on kevadtalve kuukalendris periood ühest kuuloomisest teiseni. Põtrade jooksuaja

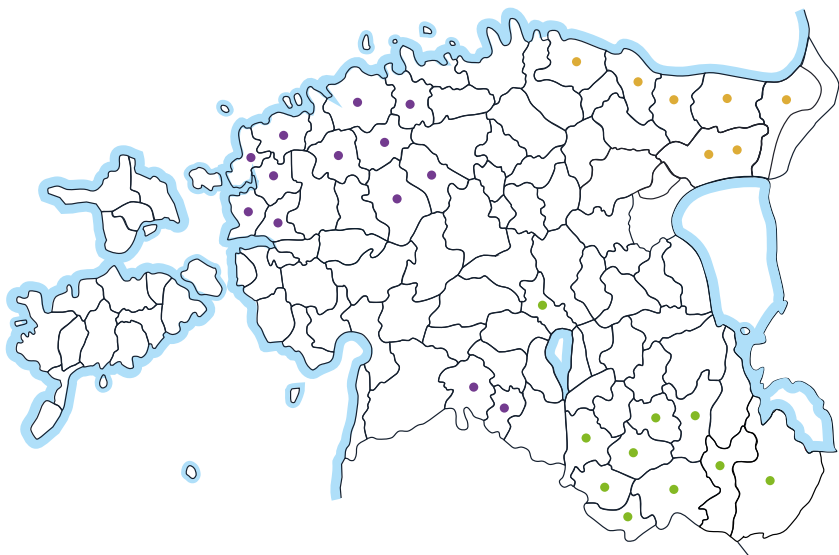

Soe silmi "tsusiti" jüripäeval.

määraja on Virumaal rukkimaarjapäev (15. aug., vkj 28. aug.) või pärtlipäev (24. aug.). Sarved “viskavat” põdrapull maha jõuluajal. Hülgejahi algusajaks on meie rannikumere hülgekütid lugenud talvist madisepäeva (24. veebr.). Eriliselt tähtis daatum aasta suvepoole markerina oli jüripäev (23. apr.). Võtnud üle kariloomade esmakordse väljalaskmise päeva tähenduse, sai sellest ennetava maagia päev huntide tõrjeks. Õeldi, et siis paneb huntide valitseja püha Jüri hundile valjad pähe ning võtab ära mihklipäeval (29. sept.). Vaatlused metsloomade karvavahetuse kohta (hunt, jänes) aitasid otsustusi teha põllutööjärje ning edaspidiste ilmade kohta. Loomamuinasjuttude lemmiktegelase rebase positsioon on siin üpris tagasihoidlik.

Õiged nimed ja peitenimed. Rahvapäraste liiginimetustega on probleeme nii meil kui mujal. Murdeti hääldatakse neid erinevalt: mutt ~ *mütt*, mäger ~ *määr* ~ *möür*; mõnel pool kehtib üldnimetus *rott* nii rottide kui hiirte kohta. Erineva sõnatüvega liiginimetusi võib kasutusel olla enam kui üks: *hunt* ~ *susi*, *tuhkur* ~ *tõhk*, *mäger* ~ *kähr*. Eriti sugulaskeeltes võib üks ja sama sõnatüvi saada erineva tähenduse: nt kasutab soomlane *tuhkru* kohta naaritsa nimetust ja põtra ei öelda põdraks, vaid hirveks, ent handi ja mansi keeles tähendab sõna *nugis* sooblit (vt Etümoloogiasõnaraamat).

Eufemismide ehk peitenimede paljus tuleneb tõekspidamisest, et õige nime väljaütlemine viib seosesse nime kandjaga. Vanasõnaks kujunenud hoiatust “Kus hundist räägitakse, seal hunt on” kasutatakse igapäevasuhtluses ka praegusajal, kui juhtub, et inimene, keda äsja nimetati, äkki kohale ilmub. Eesti vanasõnavaramus on registreeritud paarsada selle ütluse kirjapanekut, hundi-vanasõnade seas kuulub see kõige tuntumate esikolmikusse. Mõistagi oli

Saarmas on Kirde-Eestis *savermu*, Loode-Eestis *saarmus (saarmu)*, Kagu-Eestis *udras*.

põhjult hunti karta kui koduloomade murdjat, kuid peitenimede kasutamise põhjused on siiski mitut laadi (Peegel 1970). Et püsiks hea jahiõnn, ei sobinud nimetada väledat, kiire jooksuga metslooma, nt jänest või hiirt, eriti veel söögi-ajal. Sama kehtis kalaõnne kohta.

Peitenimedes tulevad esile loomaliigi omadused, välimus, inimesepoolne tauniv või respekti ilmutav suhtumine: jooksik, laikäpp, süsisilm, hallkuub, metsakuningas, kana-varas, kõrve karjapoiss jt. Kas *libehunt* ja *liba*, öelduna ahmi kohta, olid pärisnimed või peitenimed, polegi teada. Ilmselt oli *hunt* (vrd saksa k *Hund* – koer) kunagi peitenimi ja *susi* see pärisnimi. Aga kui metssiga 1930. aastatel taas Eesti met-sadesse ilmus, siis peitenimesid enam ei pruugitud.

Endeloomad. Metsloomad on ilmaennetes märksa vähem olulised kui koduloomad, nt koer ja kass, kelle käitumisest ühtepuhku järelduisi tehakse. Võrreldes metsalindudega – häälekate avaliku elu tegelastega – tegutsevad metsloomad varjatult ja vaikselt. Endeloomi esindab käesolevas raamatus tutvustatutest vaid kolmandik. Ilmamuutuse endeks talvel on põtrade liikumine ühest metsast teise; rebaste klähvimist on peetud tuisuendeks. Unenägudesse uskujale sümboliseeris karu rikast kosilast, hunt pigem vaest peigu kui mingit ohtu või vaenlast. Metslooma minekut üle inimeste tee on tõlgitsetud heaks või halvaks endeks olenevalt sellest, kas loom kulgeb paremale või vasakule. Endeloomade esikoht on jänesel ja küllap teda sageli nähtigi. Teati, et inimesel on oma territoorium ja koduring, loomariigi esindaja ilmumist sellesse ringi käsitati kui halba ennet.

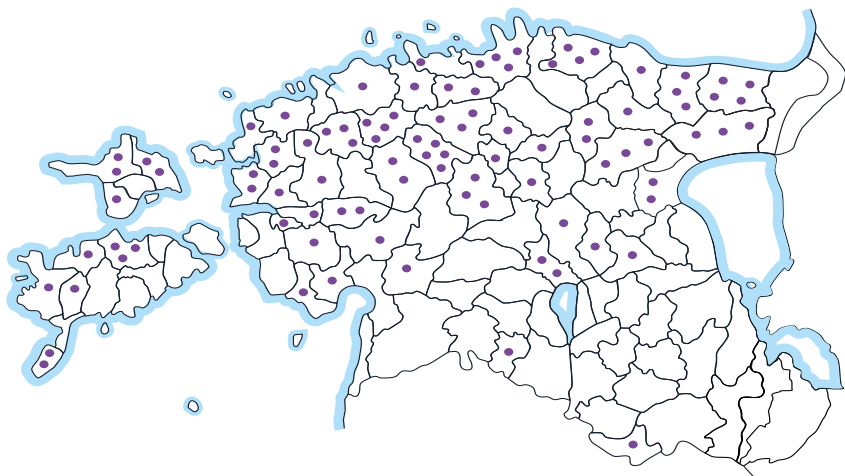
Tekke- ja seletusmuistendid toovad esile mütoloogilisi kujutelmi maailma nähtuste, asjade, loodusolendite või nende omaduste saamisest. Üks tuntumaid seletusmuistendideid on F. R. Faehlmanni “Emajõe sünd”, meie metsloomadest on selles nimetatud hunti, karu, jänest, rebast, mäkra ja mutti. “Jäägu see porine kuub teile aurüüna mälestuseks,” ütleb Vanaisa mutile ja karule tänuks usina töö eest Emajõe kaevamisel (Faehlmann 1941: 11–12). Esmakordselt 1840. a ilmunud muistendiraamat ilmus ka eestikeelsena ning selle sisu sai koolilugemike kaudu ülemaaliselt tuntuks (samas: 46). Nagu “Emajõe sünd”, kuuluvad paljud rahva seas tuntud tekkelood kunstmuistendite hulka, paljud õpetliku sisuga loomajutud on pärit juba antiikajast.

Tekkemuistendis on hundi loojaks küll vanakuri, kuid enamasti on loomislugudes otsustaja rollis taevane jumal halli vanamehe näol, mõnigikord on tegemist karistusega

normi rikkumise pärast (nt seletus, miks põdral on valged jalad). Lugusid aitab traditsioonis püsida humoristlik värving (nt karu tekkimine vanatüdrukust).

Kogemusjutud – mis need on? Sellesse kategooriasse võiks liigitada peaaegjalikult elamuslikud juhtumused. Jutustamist ajendab soov saadud emotsiooni uuesti läbi elada ning teiste inimestega jagada. Põhja-Euraasia rahvaste kütikultuuri kohta kirjutab etnoloog Art Leete (2008), et jahimeeste lood ohtlikest olukordadest metsas loomadega kohtudes annavad võimaluse toimunu üle arutlemiseks ning kõige otstarbekama käitumisviisi leidmiseks analoogsetes olukordades. Neis lugudes on didaktikat, informatsiooni, emotsiooni, tihti ka huumorit. Usundiline maailmapilt tuhmub, nimetabu ei võeta enam tõsiselt ega peeta mõnd ulukit nõialoomaks, ometi on püsima jäänud paljud uskumused, mis johtuvad loomaliikide tegelikest omadustest ja käitumisjoontest, ent võimendavad neid: rebane teeskleb surnut, ilves hüppab puu otsast kaela, rotid lahkuvad hukule määratud laevalt.

1960. aastate küsitlus metsloomade ning jahilugude kohta tõi rahvaluulearhiivile hulgaliselt tekste, mida võiks nende aegade kogemusjuttudeks nimetada. Üldmulje jutuvaramust sai järgmine: “Rahvajutu kujunemisseadused ei lase aga juttu edasi anda otseselt, sündmuse täpse kajastusena, vaid appi tulevad ka varasemad teadmised metsloomadest, traditsioonilised uskumused ja arusaamad, samuti motiivid varem väljakujunenud loomajuttudest, üldised rahvajuttude vormivõtted jm.” (Proodel 1969: 12). Nüüdseks on pärimuslikud teadmised mõnevõrra vähenenud, vähemaks on jäänud ka metsaga ameti poolest seotud inimeste ring ja loodushuviliste enamik eelistab pigem looduses viibida gruppidenä. Võimalusi metsloomade kestvamaks vaatluseks

Teadete levik ahmi kohta eeldab seost liigi kunagise asualaga.

leiavad need, kel on silma ja kõrva looduse jälgimiseks, teisalt oskus ja harjumus loodusmaastikus vaikselt liikuda. Tänu neile sai selle raamatu kogemuslugude valik esinduslikum. Olekski ülekohtune tutvustada loomi pärandkultuuris, püüdmata aduda tutvustatavate tegelikku olekut.

**LIBAHUNT, PAJUHUNT, VÄIKEHUNT,
ILVESHUNT, KALJUKASS**

Teateid selle haruldase metslooma kohta on Eesti Rahvaluule Arhiivi kartoteegis üle saja. Zooloogiamuuseumist tuligi 1960. aastate lõpul, kui Eestis oli tabatud ahm (*Gulo gulo*), järelepärimine, kas arhiivis võiks leiduda andmeid selle põhjapoolse levikuga Euraasia kärplase kohta (sellal nimetati teda kaljukassiks). Arhiiviteadetest selgub, et tundmatut looma usuti ikka hundi seltsi olevat ning tema päritolu (“hundi värd”), välimust ning käitumist on võrreldud enamasti hundiga, mõnikord ilvese, rebase, kassi, orava või kärplastega (Hiemäe 2008: 352–359). Pärimustekstide lugemisel tuleks silmas pidada, et 19. sajandi võrdluspilt ahmi välimuse kohta on kujunenud looma kõrvutamisel

hundiga. Kirjeldatav loom on painduva kehaga (“venitab enda pikaks”), terava ninaga, libaja koonuga, väikeste kõrva-dega. Värvuse kirjeldustes on nimetatud halle ja pruunikaid toone. Agressiivse ja ahne eluka eritunnuseks on arvatud suure saaklooma murdmist tagantpoolt, mitte kõrist, ning looma sisse pugemist. Üllatav oli kuulda samasugust kirjeldust murdmisviisist komi jahinduse uurijalt Nikolai Konakovilt. Nii või teisiti olevat ahmil (vene k *pocomaxa*) taiga küttide hinnangul salapärase eluviisiga varjulise varitseja maine. A. W. Hupeli kirjelduse järgi sarnaneb see eriliseks hundi rassiks arvatud õgardlik elukas värvuse ja saba poolest rebasega, on näolt kassi moodi ning kogult koera mõõtu, punakasmusta sakris karvaga. Elutseb paksudes metsades, on Eesti- ja Liivimaal haruldane, Venemaal, Poolas ja Kura-maal arvukam. (Hupel 1777: 434)

Tegusõna *ahmima* viitab ahmi (soome k *ahma*) nime tähendusele, samuti tähendavad ladina k *gulo*, saksa k *Viel-frass*, inglise k *Glutton* õgardit ja ahnepäitsu (vrd Macdonald, Barrett 2002: 127–128). Otsustades pärimusteadete põhjaeestilise leviku järgi on tõenäoline, et 19. sajandi teisel poolel, kui hundi arvukus juba vähenes, ent loomade karjatamine metsamaastikus jätkus, sai väleda jooksuga laialthulkuvast õgardist siin edukas saada peal olija, miks mitte ka järglaste sigitaja ning üleskasvataja.

Ahmi uutest leidudest on trükisõnas teateid olnud veelgi, nt Tartumaalt 1981. aastast (Laanetu 1984: 16). Vaatlustest 1985. aasta kohta kirjutab Tiit Randla (1986), et liiki ja tema jälgi on korduvalt nähtud Ida-Virumaal Remniku, Pagari ja Permisküla metskondade alal, kusjuures jälgedega järgi tehti kindlaks, et loomad olid tulnud talvel üle Narva jõe, ent kevade poole enam jälgi pole märgatud. Suulised teated

kohalikelt elanikelt 21. sajandil lubavad küll arvata, et ahm pole Alutaguse metsades pelgalt talikülaline.

Libaunt on niisuke, tema on midagi tiigri taolist, üppab looma selga, siis küüntega kisub takkaotsast looma sisikonna välja, lööb tagumised jalad ristluude sisse ja tirib rasvad välja, aga loom röögib ja karjub tema käes – vat see on libaunt. See-pärast on ta liba, et ta puu otsas ripub ja looma selga üppab. Eesti valitsus on nüüd uue nime andnud. (Kullamaa, 1934)

Mu vanaema oli Puurmani mõisa tüdruku vallaslaps. Ja seal oli räägitud siis niisugust asja, et oli Saksamaalt toodud sinna kirjud mullikad ja ööse oli tulnud libahunt ja murdnud ühe kalli mullika maha. Olevat lastud teha tornid ja seal valvatud. Lastud postid veel plekiga katta, et see libahunt pidi olema hirmus ronija, et ronib üles ka. Libahunt – kadunud vanaema rääkis, siis ütles *libehunt*. (Kursi, 1926)

Hunta olnud kaht seltsi. Üks selts olnud ise tõugu, nad olnud väiksemad kui teised hundid, peene kehaga ja terava ninaga. Neid kutsutud libehuntideks (mitte libahundid, nagu mujal mõnes kohas kutsutakse). Need libehundid ei ole muud söönud kui looma persid, need olivad kiskunud loomal tagast soolikad välja ja söönud ära (vist ilma looma surmata). Libehunte olnud muidugi vähe leida. (Torma, 1909)

Liba on vähem kui hunt, ta kargab loomale kaugelt selga ja hoiab küüntega ümbert kinni, piigistab teda ja tõmbab soolikad välja; ta värv on hallikaskollane. Suured hundid on mustja karvaga, nad kargavad loomale kaela kinni. (Emmaste, 1925)

Kui hundil oli 12 poega, siis see kaheteistkümnes oli libahunt, kes tõi lehmast vasika välja ja söi kõike. (Torma, 1936)

Vanasti, kui olid Eestis suured metsad, siis elas neis metsades palju karusi ja hunta. Need loomad olla siginud õige tubliste. Vanematel huntidel olnud kunni kaksteistkümmed poega, kaheteistkümnes poeg olnud libahunt. Muidu kui päris huntki, aga sellest võidud libahunti ära tunda, et tema loomi ei ole murdnud eestpoolt kõrist, vaid takkaotsast. (Kose, 1929)

Libahunt oli loodud hunt. Kui hundil oli paarisarv poegi, siis nende hulgas libahunti ei olnud. Kui üks poeg oli üksik, siis see jäi libaks. Libahunt ajas looma niikaua taga, kuni loom jäi tühasse. Siis libahunt hakkas looma päarakast sööma ja kiskus kõik sooled välja. Libahunt oli palju väiksem kui harilik hunt. (Juuru, 1929)

Hundi viimane poeg olevat liba. Sellel on võimalus tungida loomadesse ja inimestesse, kus ta sisekonna segamini pöörvat ja ära mustavat. Mees ise rääkis, kes näinud, et looma lahti lõigates olnud viimase kopsud ja maksad musti hundi käpajälgi täis ja poolenisti ära rebitud. (Karja, 1926)

Iga undi pesakonnas on üks poeg nagu koer, see akkab teisi murdma, pidada kõige kurjem olema. Ema viib pojad jooma vee juure, see pidi lakkuma vett nagu koer. Selle siis emaut murrab ära. (Jõhvi, 1931)

Hundi poegade arv ei ole iialgi suurem kui pool tosinat, s.o kuus tükki. Juhtub aga siiski, et mõnel hundil juba seitse poega on, siis pole viimane mitte enam niisugune harilik nagu teised, vaid huopis isesugune: tema pää on pienikene, niisamuti ta käpad ja keha; tema karv on pehme ja libe ning

käik kerge ja paenduv; ta on teistest märksa pisem, juoksu pääle aga väledam – nõnda siis ka elajatele rohkem kardetav. Et tal murdmiseks hambad puuduvad, pueb (on ta sunnitud) ta loomadele tagant otsast sisse, kus ta sisikonna ära süüb, muud kohad aga teistele saagiks jätab. Üleüldse on liba-hunt kui üks rikki läinud looduse töö. Ta on elajatele, seega ka inimestele suureks vitsaks; ainult sellest on hea, et neid nii vähe sünnib. (Kuusalu, 1901)

Ta olla pisem kui teised hundid ja elada mätta all ja ei näidata ennast palju inimesele. Kui ta mõne looma ära murda, siis süüa looma seest õõneks ja pugeda ise sisse, kuhu ta nii kaua jääda, kui liha otsas on ja paljas nahk järele jääb. Nad olla palju kurjemad murdma olnud kui päris hundid. – Muud järelepärimised on mul asjata olnud. (Audru, 1892)

Libahundi all tuntud vanasti isesugust seltsi huntisid, kes teistest huntidest pääasjalikult selle poolest erines, et neil olid palju vahedamad* ninad kui harilikudel huntidel. Muidu, kui hundid loomi murdsid, siis püüdsid nad ikka saada looma kõri juure ja säält looma maha murda, kuid libahundid olid loomad harilikult kuhugi sohu või rappa ajand ja säält tagant puhas ära lammutand. Kõri kallale pole need harilikult kippund. (Jämaja, 1927)

* teravamad

Libahunti jutustaja on ise näind. Ta olevat sileda karvaga, kõrvad ludus pää küljes nagu jänesel. Olevat peaaegu noore koera suurune, talvel punakas, suvel sinihall. Üldse olevat libahunt või liba ikka hundist sündind nagu iga teinegi hunt, kuid nad olevat siiski nii isemoodi, olevat üle võsade hundid, nagu kasulaps poisil ja tüdrukul. (Simuna < Peetri, 1929)

Libahunt Pääskülas: loomad olnud karjamaal, õhtul aetud koju, nende seas ka härg. Härg olnud seest tühi ja hunt ise sees. Enne kui külavahele jõutud, hü pand hunt välja ja jooksnud metsa. (Keila, 1926)

Huntisi õlla enevanast kolme seltsi öld: metsa hundid, liba hundid ja toone hundid. Metsa hundid sõivad loomi, liba hundid ka, aga nee pugesis loomade tagant sisse ja õlla seest söönud; nee õlla ka terava nenaga öld. Toone hundid ölid valged. Nee ei öle inimestele kahju tehend, nee õlla kanged öld kodukäijaid taga ajama ja neid vähendand. (Lüganuse, 1897)

Liba on unt. Libaunt murrab looma takkaotsast ära ja sööb pikkamisi ära, oiab kinni, kui loom sureb. Aga unt, mis päris unt on, jookseb ette ja murrab kõrist maha. Libaunt on pika peene ninaga, aga teene on järsu ninaga. Mis takkaotsast loom ära murtud on, see on libaundi töö. (Kullamaa, 1934)

Libahunt murrab looma takka, tal ei ole luba looma peast võtta. (Juuru, 1929)

Libedad undid, need olid pisemad kui teised undid, aga kanged kiskuma. Isekarva ka olid, pruunid ja lühikese karvaga. Kui veel ullumeelsed olid, siis olid ästi kardetavad, kiskusid inimesi ja loomi. (Väike-Maarja, 1931)

Libaunt on pika ninaga, suurte kõrvadega ja madala jalga-dega. Ta sööb looma tagaotsast augu sisse, kust kisub sooled välja. Eest ta ei saa looma kallale asuda, sest loom lööks ta surnuks. (Haljala < Väike-Maarja, 1937)

Libaunt. Üks teine mees näind, kui oost kriivand, obuse persenäkid old ära kriimustand. Obune löönd ta uimaseks,

ta vingerdand seal maas. Ta old palju vähem kui unt. Kui loom magab, siis katsub takka sisse pugeda. (Hageri < Nissi, 1934)

Liba tahtis ükskord meie lehma ära süia. Teised undid akkavad ikka loomal kõrisse, aga liba kargab perssi. Küined lehma udaras kinni ja sööb tagumiste jalgade vahelt. Liba oli pisike ja kange terava ninaga. Tagumised jalad on tal pikemad kui esimesed. (Tallinn < Noarootsi, 1938)

Meil oli ahm kaks või kolm aastat tagasi. Ta tuli jahipuki või -kantsli alla, sõi seal, mis toodud oli metssigadele ja karudele. See jahimees, kes sinna süüa viis, nägi teda kaks või kolm korda. Tema tunneb ahmi ära küll. Õhtul hilja, kui see passimise aeg on, siis käis. Tema tahtis siga saada, ahmi ta ei lasknud. Agusalu pool oli see. Veel oli ükskord ahm elektritrassi all metskonna juures. Tereesa läks lehma edasi panema ja nägi ligidalt, see loom nägi välja nagu ahm tema kirjelduse järgi. Läks kraavi põhja peitu, vist arvas, et inimene siis teda ei näe. (Iisaku, 2017)

Ma usun küll, et ahmisid on Eestis elanud. Ahmid võivad ju tohutud ringid ära teha talvel. Kevad tuleb kätte ja jääb suveks siia, kui korra juba tuldud on. (Tartu, 2018).

HIIR

JOOKSIK, NURGALINE, ROTT

Hiireliikide eristamist ega määratlemist pole teab kui oluliseks peetud, ka pole rahvapärимuse kogujad vajalikuks pidanud täpsust taga ajada. Hiire üldnimetuseks on mõnel pool kasutatud sõna *rott*. Pisihiirt (*Micromys minutus*) on öeldud kaerahiireks, nimetus lähtub sellest, et pisihiired kasvava kaera kõrte külge pesa punuvad. Koduhiir (*Mus musculus*) on majahiir, leethiir (*Clethrionomys glareolus*) elupaiga järgi metsahiir (tema on see, kes puuriitadesse pesa teeb). Põld-uruhiirel (*Microtus arvalis*) ja niidu-uruhiirel (*Microtus agrestis*) välimuse ega elupaiga järgi vahet ei tehta, neid sobib öelda põlluhiirteks. Juttself-hiirt (*Apodemus agrarius*) on hüppajaks nimetatud ning kõige raskemini püütavaks arvatud. Kaelushiirt (*Apodemus flavicollis*) on iseloomustatud kui räpast toiduainete solkijat, ent kindlat nimetust tema kohta pole teada. Ka ei osata jäljerea järgi lumel liike määrata – ega hiired ole jahiloomad.

Rahvausundis on pisike, arglik (“nagu hiir urus”), välehiir ennekõike endeloom, inimkaasleja ning toidukonkurendina

arvestatav tegelane, kellega tuleb inimesel jagada nii ululust kui toidupoolist. Seepärast on tal ka rohkesti peitenimesid. Ilmsiks tulevad eetilised tõekspidamised: kurja tasutakse kurjaga, seepärast olgu hiirte kantseldamine kassi – hiirekuninga hooleks. Mõistatus “Nui ees, ora taga, hiirekelder keskel?” tähendab kassi. Vanasõna “Mis hiirtel viga elada, kui kassi kodus pole” iseloomustab rohkem inimeste käitumisviisi, nagu ka hiire ja kassi mängimine. Loomamuinasjuttudes on hiirel enamasti kõrvaltegelase roll, ette tuleb konflikte kassi või koeraga.

Hiired koguvad tohutuid tagavarasid. Naiseõel on Kiisal suvila, seal olid kummisäärrikud, need olid miski, kas herneid või tangu teisest majast täis toonud. Nii pidi saama head herneseemet. Vanasti tehti hernest, siis jäi põhkude sisse. Siis viskasid sinna vana lähkri, nii hiir toob selle sulle täis ja tema ussitanuid ei söö, kõik toob puhtad. (Juuru, 2009)

Meil juhtus niisugune asi, et ema leidis sahvrist pohlamoosi pütist hiire, kes oli sinna ära uppunud. Tema oli selle moosi kõige täiega siis välja valanud, et see on solk. Lõpe Kristof tuli meile ja rääkis palju veidramat asja: neil olid hiired soolaliha pütiti läinud, nii et pealmine kiht oli kaane all kõik neist hiirtest. Terve kiht! Ju üks läks ees, sõi enda lõhki või suri janu kätte ära, teised läksid lõhna järgi otsima, nii see võis olla. (Iisaku, 2017)

Punakatse karvaga, seäne mustjaspruun jut't üle säl'lä. Meil lei sisse mehitse* tarro, tek'k pesä. Taro jüränü* ja söönu hulga mehitsit ar'. Kõik mii söönu ar'. Talvel omma nimä* näladse. (Setumaa, 1942)

* mesilaste * sumisenud * nemad

Ku' hiir lät mântsehe* anomahe, kas piimäpütta vai kohe* muidõ anomahe ja ku' ar' taheta-ai* visada, sis savutõdas* kadaja ossõga ja loetas määne moltva* ka pääle, ni anom omki puhas. (Setumaa, 1942)

* mingisse * kuhugi * ei taheta * suitsutatakse * palvus (vene k)

Hiir olla enne ütelnud: “Mind ennast sa küll ei söö, aga mo sitta pead sa sööma.” (Helme, 1880)

Meie omad on parajad elukad. Söövad ära nii mürgi kui ka lõksu vahele sattunud liigikaaslased. Öhtul ronivad jala peale sooja ja vaatavad kavala näoga otsa, ajad ära, tulevad tagasi. Öösel kipuvad kaissu ronima. Kuidagi kõhedaks teeb... Küsi, kuhu hambad sisse lõövad. Tättedel haaras hiir maha kukkunud pähkli veeremise pealt ja jooksis kapi alla peitu. Kõlab nagu loll huumor, aga oleks see vaid nii. (Kihelkonna, 2017)

Meie – ema-isa – olime läinud tööle, koolilapsed Roosna-Alliku kooli, Mihkel, koolieelik, üksinda kodus. Veetoru kõrvalt tulnud kõõki hiir. Mihkel roninud laua peale ja riinud sealt: “Must hiir, kasi sinna auku!” Hiir oli siis kasinud ka. Kui lõunale tulime, rääkis Mihkel seda hiirehirmu. See oli 1980. aastatel. (Järva-Jaani, 2017)

Hiir on teine tore loomake, keda paljud meeletult kardavad, aga mulle nad meeldivad. Võib-olla sellepärast, et olen ise roti (hiire) aastal sündinud ja mu elukaaslanegi kutsub mind hiireks. Kui meid kooliajal saadeti kartulipõllule kartuleid noppima, siis püüdsin mina sealt vagude vahelt hiiri päästa, kandes neid ära eemale põllule, kus oli ohutu. (Võnnu, 2017)

Noori hiirepoegi ei tohi piinata, siis raiuvad vanad hiired hiirepoegade piinajate riided katki. (Saarde, 1929)

Möldrid ilmaski ei tapa hiiresi veskis ega tee neile muud ülekohut, siis hakata nad viljakottisi lõhkuma, aga kui hiirte kuningas (s.o kass) neid murrab, seda nad ei pane tähele ja ei lõhu kottisi. (Jüri, 1896)

Toas ei tohtinud hiirt tappa, pidi välja kaugele viima ja seal tapma, muidu pidid hiired õieti närima hakkama. (Põltsamaa, 1981)

Hiirt ei pea üle südame tõstma, süda hakkab siis läikima (süda läheb pahaks, ajab oksele). (Ambla, 1896)

Raseduse ajal visati naisele surnud hiirega puusa pihta. Sündisid väga sarnased kaksikud, kusjuures teisel oli täpselt samal kohal puusal hiirenaha taoline lapp. (Muhu, 1961)

Keegi oli hiirt kartnud hirmsal moel, sabapidi oli talle hiirt vehitud. Ja selle naise lapsel oli hiir käsivarre peal – samasugune nagu hiire nahk, karvane. Opereeriti ära. (Tarvastu, 1998)

Minu 92-aastane tädi kardab hiiri, ise ka ei tea, miks. Aga ta ütleb, et kohe kananahk tuleb peale, kui hiirt näeb. Tädi elab Tallinnas juba 40 aastat ja seal korteris pole kunagi hiiri nähtud. Maja on kohe tänava ääres, kus on suur liiklus. Möödunud jõulude ajal ilmus aga tädi elamisse hiir! Tädi mõte läks millegipärast oma surnud abikaasale, kes lahkus kolm aastat tagasi. Kas tõesti tuli ta nüüd siis hiirena seltsi pakkuma või kiusama?! (Võnnu, 2017)

Kui on põllul palju hiiri, tuleb nälja-aasta ja saab vähe vilja. (Võnnu, 1949)

Kui sügüse ilda viil hiire välä pääl omma, sis tulõ pehme talv. (Räpina, 1939)

Teevad rotid (põldhiir) pesad nabra otsa, tuleb sügav tali (lumerohke). (Pöide, 1938)

Kui hiired talvel külmaga lume pääl jooksevad ja jälgi teevad, siis on varsi sulailmad loota; on aga nii, et hiired mõni hää aeg pesasse jäävad ja kunagi jälgi ei tee, siis on arvata, et külmad ilmad veel edasi saavad kestma. Vanemad inimesed panevad seda vana usu punkti tihti tähele. (Halliste, 1898)

Kui iire rõugu pääle teeve pesä, sis tule õhuke tali, ku iire poeve sügäves, tali tule külm. (Karksi, 1936)

Kui hiired suvel teevad rohulatvadesse pesad, tuleb vihmane sügis. (Kuusalu, 1937)

Kui keegi kodust välja minna külasse ehk ka mujale toimetuste peale, kui siis hiir üle tee ehk teed mööda edasi jookseb, siis olla hea õnn. (Viljandi, 1894)

Kuhu valge hiir jookseb, sääl on varandus. (Reigi, 1923)

Ku iir, surnd iir laudaukse iis maas, sis ei tule ääd. (Viljandi l < Paistu, 1936)

Kui palju iiri närivad, siis see pidi tähendama, et vargad hakkavad käima. (Põltsamaa, 1981)

Iiri ei õle, on kaduned, siis on nälja-aasta kääs. (Lüganuse, 1960–1965)

Kui hiire rõivit söövä, sis tähendas see hävingut sellele, kelle rõivit na söövä. (Räpina, 1937)

Kui hiired riiet või midagi muud närivad, tähendab see õnnetust. Koli kohe teise kohta elama! (Torma, 1937)

Kui sügisel põllukoristamise aegu palju hiiri on, siis on oodata eeloleval aastal kas kehva vilja-aastat ehk sõja lahti puhkemist. (Urvaste, 1932)

Äksi kiriku poolt tuli parv hiiri üle Saadjärve Övanurme küla poole. See oli enne Esimest maailmasõda. Minu äi ütles, et kindlasti tuleb sõda ja tuli ka. (Äksi, 1980)

Palju hiiri – tähendab sõda ehk teist valitsust. (Rõuge, 1929)

Kui iirte krõbistamist on kuulda niisuguses kohas, kus muidu iiri ei ole, siis tuleb mingisugune muudatus elus. (Paide, 1930)

Kui sa iire näritud leiba süüd, sis leiad raha. – Vanad inimesed ütlesid ikki. Noh, olen isi söönd kah. Rumal alle* ikki olin, lapse aru. (Viljandi, 1936)

* alles

Kes allitanud leiba süüb, see leiab pal'lu õberaha ja kes iire söödud leibä süüb, see saab võeme üle iirte, et nad enamb edesi ei süü. Tähendus: vanasti oli leibä väga veidi, ei võinud midagi raisku lasta minna, pidi kokku oidma niisama. (Otepää, 1946)

Kui hiired leiba söövad, siis seda toidukambrist tuues veel teistele räägid, siis hakata veel enam seda närima. (Ambla, 1896)

Mõni nãris iire süüdud leiba, siis oleva niisama kõvad ja teravad ammad kui iirel. (Kolga-Jaani, 1937)

Ma mäletan, kui ma väikene olin ja kui hiir või rott oli leiva kallal käind, siis ei tohtind öelda hiir või rott, vaid miisu: